

מאמר על ספרי תרי עשר

ערך שנים עשר ספרים קטנים אלה לא נגרע מערך גדולי ספרי הנ"ך, כי גם מהם לפי גדלם וקטנם נוכל ללמוד יראת ה' ושכל טוב, ורחשי כל ישר וכשרון שכללתם. דתנו הקדושה יש גם בהם למדי, באופן שההוגה בהם לשם שמים באהבה ויראה ישיבע נפשו בנעימות נצח שהל"ב יכול להבין, אבל הפה גם כי מלומד לדבר צחות לא יוכל לדבר. על כן אמרתי אערכה פה לעיני הקורא משפטי על כל אחד ואחד מהם, אחר הגותי בהם עם תלמידי וחברי ואחרי כתיבי ביאור חדש עליהם עודנו באמתחתי, עד כי האל הטוב יומין לפני האמצעיים להוציאם לאור. עתה אם איש חכם ונבון ימצא כי בזה או בזה לא קלעתי אל נכון, יעשה עמדי חסד ואמת ויעיר לי און על משוגתי, ואני אענהו עטרות לראשי ועל שפתי אשא שמו לשבח, מלבד שבר עליון השמור לו כן השמים.

מריאסמו י"ב סבת התרמיו.

הושע

כל נבואות נביא זה סן בפרט על מלכות ישראל, ואם בא זכר ליאודס בתוכן הוא דרך העברה ומקרה, א"כ קשה מה שפולס תוכן נבואותיו לימי ארבעת מלכי יאודס, וכדבר פל לימי ירבעם בן יואש מלך ישראל, וגם קצת קשה בהשגתו כי מדרך מלכות ארבעת מלכים אלה הוא קי"ג שנה, ונודחי מאחר שהחל דבר ה' בנבואתו ביקח לו אשה א"כ לא החמיל להכניח בילדותו כמו שהחיל שמואל, מ"ס בשנה השלישית לחזקיהו לנבואתו שמתן, ומה (כמו שמעיד הכ' טליתפואן) לא בא שום זכר בדברי הנביא, א"כ לא נמשכה נבואתו בימי חזקיהו כי אם זמן מועט, וימי שלש המלכים האחרים בין כולם ס"ד שנה, א"כ אם הנביא בארץ ימיו עד קרוב למאה שנה וכן עשרים היה כהחלם נבואתו אין כהן עוד קושיא, לפי ש"ד משני ירבעם מובלטים בי"ד השנים הראשונות של מלכות עזיח (מלכים ב' ט"ז א').

ועל ענין קצת לו אשה זנוהים נחלקה דעת המפרשים. אם משל הוא, כלומר שהנביא הפך לפס מחוס, נבואה שבה לו מאת האל ולא היו דברים מעולם, או אם הוא נוי, ומאורע אמתי: דעת ר"ל (פסחים פ"ג) שהדברים ככהנם, ואם יונתן חרנמש כמשל, זה אינו מוכרש שדעמו מתנגדת לדעת הסלמוד, כי הלא ידוע שכל התרגומים כולם החזיקו הדברים הקשים לשמוע, אבל אם הדבר קשה לשמוע כל שכן שיהיה קשה לראות. סן אמת שפאלנו נביאים אחרים עושים מעשים זרים, אבל לא נגד המוכר, ובימיחם היה מן הסכרה שימשכו עמי המון העם עליהם ע"י זרות מעשיהם, ובהזדמן לימודם מוכר ויזכירו פל על פיהם פשיעהם, אבל מאחר שגודל פיתוי כבודת האלילים היה מחמת זנות ויולף העשויים לכבודם, (עיין משנת מנשה מלך יאודס לאותו חכם, סנהדרין ק"א:) איך יזכה כושע דרכם על פיהם בעוד שהיה ע"פ נוי האל מזה, לא בלבד עם אשה זנוהים (כפל הכ"ן בשם להוראם כפל הענין) כי גם אוהב, כלומר מדבר דברי עבדים, עם אשה איש הנוגדם בעולם (כ"י ג' ה')? ועל בריח בין הכתרים הכתתי בכפתי כוהיל משם עמ"ס שפולס במחוס אע"פ שמפסס ככהושים הרהה כדבר שאירע משם, ואם דברי מש אינם דברי הכל, יתכע גם לדון שלפנינו וכל הכיפור הוא משל זמחה נבואה. יהיה איך שיהיה הנביא הוא עליה הכל, ואשה הזנוהים. פנייהם אומם ישראל, וילדי הזנוהים פנייהם מעשי ב"י כרעים, ומלות קח לך (כ"י א' ב') יש לפהרן כמו ויקח את בת לוי (שמות ב' א') יהואחן גמורים ולא קח לשפה לו זמן מה, ור"ל שברית כרם האל עם ב"י שלא ימסס לפולס גם כי יחסאו לו, וילדי זנוהים אינו ר"ל קח

אשה זונה שיצלה כבר ילדי זמנים וגדלים ופרנסם כלינו הם צמך, רק קהנה לך גם כי לא תוכל לבנות
 צה כי מהיום השמור דודיה לך לבדך, וזנים אשר יולדו ממנה מי יודע אם לך הם או לאחרים (כדעה
 ד"ל בגמרא), ובגזון שלטו ר"ל ב"י לא ישובו לאלהי אבותיהם רק יוסיפו לזנות עוד אחרי הכעלים, וחס
 שכתב כי זנה תזנה הארץ ל' עמיד, ולא כחב כי זנה זנתה גם כי ב"י החטיבו עליה כבר קודם
 דבר ה' אל הנביא, ומלת ויקח (פסוק ג') ר"ל הסנה עמה שמהים: מהיה לו לבדו ואין לזרים אמו,
 וזולתי רומז אל יהוא הנמשח על ידי נביא כלינו האל כרה ברית עמו במלוי שירחק מדרכי אהאב, והוא
 עשה עמו כלינו תקנה לבגוד ה', רק כוונתו באבדן בית אהאב לא היחה כ"ל אהחזק בהמלכה בידו.

סגנון ספר שושע קשה ההבנה מאלו חוץ משלש הסעיפים הראשונים ומסימון האחרון, שהראשונים
 בודאי אמרם וכתבם בראשית כתיבתו, שכן כתוב (א' ב') חתלה דבר ה' בהושע, וזולתי גם האחרון הדומה
 לסגנון הראשונים אמרו וכתבו וקודם וחתו אח"כ בסוף ספרו לפי שדבריו דברי הנחומים, ומסיים
 בפסוק מי חכם וגו' שהוא סיום הגון ונחמד כולל כל יסוד מורא ה'. ורשעה ב"י גדלה מאלו בימי הנביא
 הן במצות שכן אדם למקום הן במצות שכן אדם להביתו כהנאה מכל ספרו, כמו שיארע חמיד בכל
 המלכה אם ירבו זה המגדים והממשלה עוברת מגזע לגזע (כמו שהיה במלכות ישראל שכן י"ח מלכים
 היו זה ה' ראשי גזע שהרגו מלכם ומלכו החתיו), שהכבינה קפסות ושנאת חנם בין יושבי הארץ ומכל
 מפשה רע לא יסורו, ולב הנביא מר עליו מאלו כי ראה זידע שנלכח בו עמו בשרירות לכה הרע, מלבד
 עניי ה', גם בדרך הסבב היו מושכים עליהם גרות רבות ורעות, וזה גופם ונפשם ואומן לכה היו הולכים
 הלוך ומלוח עד נללם בלי תקומה. ובעשות הדבר דושים חוק בנפשו, היה מוסיף דברים מקוטעים מתי,
 זע"י חושע ידיו ומראה פניו היה משלים חסרון דבריו באופן שיוכח אל און שומעיהם, ואחזנו שלפנינו
 דבריו בלבד רכיבים הנו לזייר נגד עינינו חמוגם הנביא בדברו ולהבין ממנה מה שחסר מן הספר, ובדרכי
 הסעמים נכוין אל רצון, וגם אם לא יקלע חמיד אל השערה, זה לא ימנעם מהבין דברי הנביא, ולא
 צעבור אזה יהיו לנו דבריו דבריו הספר והחטום. וגם שני נביאים אחרים, ישעיה וזמיה, שהתנבאו
 בימי חושע, סגנון ספרם כך הוא להשמיט דברים נשמיים. והאלוף דיבור, זמילת לזותה דומה למילת
 לשון חושע, וגם הדמיונות והמשלים הדירים בשלשם, ובכך יש להסתה שלשם הנביאים מביט מדרש אחד
 ינאו ולהס דרך אחד במילת.

כל ספרו יוכל להתחלק לשלושה חלקים: מסי' א' עד ס' ד' נבואה אחת, ס' ד' עניה לה, מסי' ה'
 עד ס' ח' נבואה שלישית, ס' ח' וע' כל אחד לפנמו נבואה אחת, מסי' י' עד י"ג נבואה ארבע, ס' י"ג
 אחת, ושובה ישראל אחת. ובימי אחד ממלכי יהודה המכונים בראש הספר דבר בלתי הטעם האחת
 ובימי בנו האחרים, אבל דבריו דומים כולם לנוכח מלכות ישראל, א"כ כל נבואותיו בימי ירבעם הן
 יושב האמרו, ומלת דבר ה' אשר יהיה אל הושע בראש שלשום זהו כל דבר ה' לו ואין עוד זולתו.
 ויש בספר זה דמיונים למאורעות בלתי ידועים לנו, כי כוונתי ספר מלכים ודה"י קברו מאלו בספוריהם,
 ותלחו קוראם המלא לדעת יותר אל ספרי דברי הימים למלכי ישראל ויהודה שאבדו ממנו, (תגל על
 דאבדון ולא משתכחין!).

יואל

סגנון ספר זה נעים מאלו ותלמיטיו נחמדו וזכריו נחמיהם עד שטרל לגזור עליו שהוא מן הימים
 שבספרי מנ"ך, והמתחיל לקרות בו לא ימח הספר מידו עד בואו אל פיו, וזכרתינו האחרונים יש בתורם
 כמו ישעיה יקיים עניינים אחרים שקמו אחרי מותו העמיקו החקירה בהם ותולדות נבואים וביאורים
 יותר ויותר, וזו היא הלאה על קדמותו, מלבד שיש להבחין כי מסדר י"ב ספרים קפחים אלה (עורא א'
 מי שיהיה) נתן להם מקום זה אחד זה מדעתו כקבלה שקי מדר זמן נבואתם. א"כ גם יואל היה בזמן
 עזיבו מלך יהודה המכר בראשית דברי חושע ועמוס, ונבואתו היחה בין נבואת שני הנביאים הנ"ל, אבל
 הם עיקר נבואתם על עשרת השבטים, ונבואת יואל על בני יהודה. וזכה הוא רחש בעיניו המטה

באורחא, יודע כי ה' לא ענה מלנו וינה בני איש, ומוכיח לעמו עוונותיהם, לא עבדתם את האלילים ולא סורם מחוקי המוסר, רק הניחם בקרון אית מנות חמורות אחדות שנטבר אדם עליהם ידק לומר שרחק מן ה', וגם קרבותו לבור נראה שסקרינו, שכן כחוב שמחמת הארבע הברת מנחה ונסך סבית ה', אבלו ההגונים משרתי ה' (ב' פ'), אליו קרבותו יחיד חדלו גם יקדם המכה, וממה שמוסיף מלה ונסך שאין לכהנים חלק בו, ח"כ לא אכלו ככהנים מחמת מקס רק מחדרדם לכבוד שמים, וזהו שמשכחם בחצר משרתי ה'. והעולה מכל זה הוא שבימי מלך כשר מאחזשי מלכי יהודה נבא יואל, שבזמן אחרוניים הכהנים היו ככהנים והעם שומרים מנות חמורות בהכלית כדיוק, אבל עובדים בשאת צנפת על המוסריות, כגדאש מדברי ישעיה נבי' הראשון של ספרו ומקומות אחרים.

ורון יתקן אהרבהאל ואתרוי החכם ארגסוואלד. חו דעתה שמכח הארבע עליה דבר נבא הסימנים הראשונים איננה מאורע. אמתו רק משל היא לעמים אדירים המאחיזים את הארץ, והביאם להשפעה זו מה שכתוב בראש סי' נ' והיה אחרי בן אשפוך את רוחי על כל בשר ויחר הכבודות עד סוף הספר, ומה יחס וקורבה בין מכת הארבע ובין היעודים היקרים הכס הראים לימי גאולה אחר. גבלו בני' מארנס ונשתעבדו. לזרים? אבל לזר המכה וסיפור פרסיה הם לכ' צורכים שקשה להסת שבו משל ולא מאורע. ח"כ נראה שיש להחליט שספר יואל ראוי להחלק לשנים, שני הסימנים הראשונים מדברים על מאורע נהיה כבר שהכניס מיחה לעון בני עמו, ומסיחה ומעוררם לשונ אל ה', ויאר הספר היא הגדש עמידות שיהיו באחרית הימים; ואולי הכניח ראה פחלת של מזב בני יהודה (שעליהם בפרט הוא מתנבא כמו שאמרנו) ע"י ארס ושאר המאיימים עליהם, וחזו ברוח הקדש מאורעות עתידים לבוא. ומלגם-אחרי בן. אין מן הכהנה שהיה הוראש סיכף ומיד וגם. לא בזמן קרוב, שכן מאזנט בירמיה (מ"ט ו') להוראש מלינה בארצות הימים שמשמט-בה לפניה ולארייה (בסוף סי' מ"ח ובסוף בסי' ה"ל), ואם זאת נחה סרה כל קושיא וכל דבר על מקומו יבא בשלום.

ע ו ם

נביא מנחה מן שפטים, איש מהיר לדבר לחום, ודבריו עושים פרי טובה, ונה הכניאם באורחא חלה בימי שמואל, ולא ספקו מסוף אומה בני' כל ימי בית ראשון ימי הפלאת לשפת עבר, ובחזרי חמד היו מחלסים אלל נביא טדע בשערים ולומדים ממע חכמת הלשון משל ומלינה בטעום בספרי הקדש הכתבים עד ימיכם ובשירות הקדמוניות שנס ארון הנביאים הכיר אינו מהן בספר מרטו, וחזו עם מוריהם חי קדושה וסברה, והכתיבו ברוממות כאל ימ"ש ובתפלות משעיו כנפלאים, עד יום שנלגה בהם רוח הקדש המרהנת אומם לדבר צרכים, ובפשטם המהשבות החמירות ובהתלבשם צמלוותם הגיעו למדרגת מוחז חזיונות, או נ"כ מקבל משא עמידות מפי האל שזו היא המעלה הרוממה שנטובא.

ועמום לא היה נביא ולא בן נביא (סי' ז' ד') ומלאכהו גדושה, ועם כל זה ידע לשון עברית ביאר לחוה. מזה נלמד כי גם בשאל מזב האומה, הן מחמת המציק הן מחמת כיעור עבדתה את האלילים לא חדלו הסגונים צעם מהסיר זרעם ללמודי חוכים שנייהם ראשים וחסלה חכמת הלשון. ומשמה סימני כשרו הם כולם בני סת אחת או לא רחוקי זה מה זמן רב, ומחלים נחמים יש בהם למדי ודוחו לשון צהם מעט; והנביאים נחמים לפת שנס מאמרו, ואין להקיל בהם שום ספק וחס דחי. ובראשו חזע מעללי השדים והאלילים לא יכול עמום להספק, כי רוח ה' מססה בו, והוכיח לרבים פעעם על פניהם בני מרע ופחד. ולעמים שביבות יתאל כוכיה יאר פשיכה, אבל לא עבדתם את האלילים וגם לא המעשים המטערים המעשים מעבודתם זאת, כשרפת צניהם למולך או חזמתם ומאפם לכבוד אלילים. אבל לבני כוכיה אלה ואלה, כדבר נמשך בקצת מדבר, כי בהכלא רחמי אטם על בניו ורחשי סברה ולרעום בלב ימים בתולות ושואות, ירעו גם יאר רחשי כבוד ודקס ואין עוד איש נמנע מכל מעשה פול. וממדת חקי עבודה אלוים, כשכס מקויימה לשמש, סתורה ומשכלב סמיד לשמדת חקי המוסר, ואין קח צמלוטועיה לבדה לכלוא רגלי בני אדם מארחתם רשע, ומ"מ אם יראת ה' ופליטועיה סחובונה יחד

כנה מה טוב ומה נעים. וכל המימי דרך צדויות הקדמונים גם בחיותם בימי רשע לא כמילי ספק
בצבנותם הולך בחמרים הימים. נלמד מהם גם אהנו שגלל חלקנו לא בנעימים לחיות בדור עברניים בזוי
תורט ומלח, ואל דלג, כי אלהיות כנה, וכי הפולנה לא חופלנה, כי כ' המלכה אמן הוא יתמוך יד
כשירים להקימן מעשר שלטון, וטנו שמש לזיון והדרן, ומה שיהיה הוא שיהיה ואין כל חדש מהח השמש.

עובדיה

לא הוצרכו אפילו שם אבי נביא זה ולא ימי נבואתו, אבל (כמו שהעירונו בדברים על ספר יואל)
שאלו שאלו מקום לנבואתו בין נבואות עמוס וספר יונה, קבלה ביד המסדרים שבין נבואת שני אלה
גבא. ואומרים גבא אדום יש ג"כ דרך העברה בסוף יואל ובסוף עמוס, ומאורעותו שנהו להם מקום לא
ידעונו, וכמו שהעירונו כבר, הווקנו חק גדול באבוד ממש ספרי דברי הימים למלכי ישראל ולמלכי יהודה
שכתבו וכתב עליהם יותר דברי... כלומר יותר ויותר ממה שלפניכם כתוב שם, (שזה הוא לפי דעמי
הגדר בין יתר ושאר, שהראשון משמש בענין שלפנינו המועט ובמקום אחר המרובה, והשני להפך, ועמ"ש
פליהם באור נרדפי). ולפי הכהנה הרבה ממלכי יהודה וממלכי ישראל רק ליחסם הזכירו, וכמו שבימי
ירבעם בן נבט עלה שישק מלך מצרים על ירושלים ולכדה, מי יודע כמה פעמים נהיתה כזאת לשתי ערי
המלוכה וליתר הערים, הן פ"י שם המלכים מלך ישראל ומלך יהודה שבהוהו היו אויבים זה לזה, הן
פ"י זרים ובפרט פ"י ארם, ובני אדום עזרו לרעה. והנה על פי קבלת חכמים ז"ל שעובדיה זה הוא
אוחו עובדיה שעל הכינים בימי אחאב ואהבה את הנביאים, (ואע"פ שבימי אדום בימים ההם עודם סתם
מדרוש ממלכת יהודה עד ימי יורם בן יהושפט, אולי בספר בגדו צבי יהודה וסמכו ידי אויביהם בהקומם
למרוק עלם מעל לזארים). ובפמרו שם הנביאים, שאולי גם הם נבאו על אדום, היתה גם על עובדיה רוח
ה', ונשארם נבואתו לזרות, (בעוד שבהואות יתר הנביאים אבדו ממש) וכללה בין נבואות יתר הנביאים
הקנינים, ודרוון קמן אבל נחמד ונעים הנחילו לנו זה; אבל לפי קבלת רז"ל אין מקום למה שהקדמנו שבהואות
חרי עשר בסדר זמן נסדרו, ומאחאב עד ירבעם בן יואש פ"ה שנה מלבד שנות חיי שני מלכים אלה,
וכדי להניח שנתגבא בסוף ימי ירבעם בן יואש אחר עמוס נלמד לומר שעובדיה אשר על הכינים (ומסתמא
איש בא בימים היה כבר) צראשית ימי אחאב האריך ימים ביותר, וסוד ג"כ להניח שרק אחר מרידה בימי
יורם בן יהושפט החמילו בני אדום להצר ליהודה. ישפוט הקורא, כלל דבר הוא שאינו לא מעלה ולא
מוריד, וכבוד חז"ל עכ"ל במקומו מונה.

יונה

יונה בן אמתי נבא בימי ירבעם בן נבט (מ"ב י"ד כ"ה), וע"כ מסדרי חרי עבר נמנו מקום
לספר הנקרא על שמו אחר נבואת עובדיה, (עמ"ש על נביא זה ועל יואל ועמוס הקדומים לו), אבל
לא נראה לי שיונה עלמו כתב ספרו. סגנון חפלהו על דרך חזוירי סתלים וחזרת כחה מליצות
ודמיונות מהם (בפרט מחזמר י"ח), וסגנון יתר הספר יפה ונחמד, דומה לסיפור המשה הומי תורה,
אבל יש בו מלות ומליצות מיוחדות, כמו המיל, בשלמי, בשלי, בטעם, ההימב, המורות על
איתור זמן כחיבתו. ונראה שכתב הספר השב שכל מה שהוא סוף, ומספר היה בהשגחה אלוהית, אבל
היות יונה צמעי. סוד ג' ימים וג' לילות היה בדרך גם, שבדרך עבד השב לאדם להקיים ג' ימים בלא
אכילה ושתייה, אבל לא בלי שאיפת אויר, ולא חש להעירנו כי השב לנס, לפי במחפלת יונה טכח כבר
שכללנו כשיש סימה, ובפרט מפסוק ואני אמרתיו וגו' (ס' ב' כ'), שכוונתו מחפלת סברתי כי אובד
אני, רק פחה שאני רואה שנקיימתי בדרך גם צמעי דג, בשוח אני שאוסיף להבית וגו'.

ובמד"ר עמנואל רוד באקי ולה"ה מ"ג בעיר Saluzzo במדינת Piemonte (בכחה
שתי Vessillo שנת 1885 כרך פ'—י"ג) נוטה לומר שכל סיפור קורות יונה מעל הוא, ומז"ל ממש

לימודי מוסר שפרסום כאן, (אבל יש להוסיף גם חס קירוב הנביא אמת), ואלה הם: ה) שאלהי ישראל
 אינו משגיח על טובה עמו בהיותו בלבד ומרמז יתר גויי הארץ ביד פשעם, רק טובה כל זמנא אדם כוח
 מבקש, והן ע"י נביאיו הן ע"י מעשה פלא פעמים רבות העיר ללבם להשגיח; ב) שהתפשטות דעת יהוד
 ה' בכל העולם, נזיזת הנביאים לסוף הדורות, ועד העת ההיא לא יתגלה ה' לשום עם (מבלתי ישראל)
 לעון אס יעבוד אלהים אחרים, רק הוכיחם על פורס מדרכי המוסר לבד, והראיה מה שעמום מוכיח
 לדמשק ועזה וזור ואדום ועמון ומואב; ג) שרבים מב"א בורחים מלפני ה', כלומר מקיום מצוות
 המשמין בלחם חלק אדם על הארץ, ללכת תרשישה מקום מולא כסף וחב המכירים שלחן מעדיים ושובע
 הלאות העולם, ואוי ואבוי להם! ד) רבים משחקים רחשי לבם בטוב באמנם האל מרוגם ושח משקוד
 מעשי איש ואיש, ובכן שורקים מעליהם על מלכות שמים ומשביעים ירם, וצבא עליהם יום גרה ותוכחה
 אומרים "הבלענו מולא!" והמותו בעיניהם כמגיל ושמו מנוח; א) אלה הוכיחו ר' אלעזר, אל יבטיחך ירך
 שהשאלו ביום מנום לק"; ה) אל הרי רשע צפני עמך, והשובה ומעשים טובים כחרים צפני הפורענות,
 ואפילו חרב חדה מונחת על זארכו של אדם אל ימנע עמו מן הרחמים, וגלמך וירא אלהים את מעשיהם
 ולא את פניהם, והפובל ופרך בידו לא עלה לו טבילה. כל זה למד מאנשי מנום, ולא להנח קבעו
 ספר יונה להפצרת מנחת יוס"ב; ו) אנשי יוניה האמינו באלהים ומעמדם קבלו עליהם לעום וללבוש שק,
 אבל כל זה לא היה די למלך מיטה, והוסף אזהרה וזווי מפיו שכן רצונו שיטעו, וכן משל הדיוט
 מראשו דג מפריח, וזקק ורשע מתגביהים לשבח ירדו, הן מן ההשגות להמון הפס, הן מן
 האבות לנביאים; ז) עולה על כולנה, בא וראה קדושת דתו! האל מרחם על כל אומה ולבו, וכחוב
 והלכת כדרכיו, ואין רצונו שאדם ילכש קנאה לכבוד האל וירדוף עד חרמה בני דת נכריה, ויכריח
 פמיו לקנות לו מושב בג"ע על פי הדרך הנראים לו כדרך ישרה ומובילה למעדי נח, והרבה דרכים
 יש לביטול השמימה. מודה לה' כי הדרך אומנו ב"י נתיב ישר, אבל דע מאמה כי גם יתר צאי עולם
 אס בוונת ישרה יניעו לביח אבי כל הכרואים גם בלכתם אליו באורח זה בחרו לנו, אס מעשיהם רצויים
 יניעו אליו בלי ספק. הלא כל אלה די והואר לעשות ספר קתן זה מרגלים יקרה ונחפזת בכרה תורה.
 ברוך אלהינו שזכנו להשתמר בו!

מִיכָה

הנביא הזה היה צימי ישיעו, ועיקר נבואותיו אל עמו לא היו לכריחם על עבדם את האלילים
 רק על פורס מדרכי לזקק ומשפט, כמוכחת ישיעו בפרס ראשונה מספרו. בננו דומה לבגנו
 ישיעו (כי מבני דורו ואלי ג"כ תלמידו היה) הן במליצות הן בציורים, הן בלכת לטון טפל על לטון.
 ונראה שכל הספר נבואה אחת היא ונאמרה בפעם אחת ברשעים ימי המלך חזקיה, והוזכר מקרא ממנו
 (ס' ג' י"ב) בספר ירמיה (כ"ו י"ה), ויתר נבואותיו או לא נכתבו מעולם על ספר או אבדו. ויש בסוף
 הספר חיזה מקראות שאינם נופלים יפה מכל וכל על שלפריהם. אולי נמלאו נכתבים בשולי הספר ומנו
 להם מקום במקום הכון יותר להכריחם בו, מ"מ גם מקראות אלה על מקומם יבאו בשלום, ורק להשיח
 דברי החפס חפס מחופש למצא מוס בספרי קדש, ולהעדפה כהנה שמופריהם הם ממה שלפריהם ולאחריהם,
 בלי שיסיח הכרח גמור לזה כלל וכלל. ונכל גם כן להניח ששני הסומים האחרונים הם נבואה צפני
 עתה כדברי רוב החוקרים, אבל אין מוכרח.

ובכו מדברי ישיעו הן מדברי נביא זה נראה שהמלך חזקיה היה אדם חס ישר, אבל לא כל בני
 משפחתו ולא כל פקידיו (ישיעו כ"ב, מיכה ב') הן היו, ומלבד שלא נמנו מכל חסם, גם שמירתה קיי
 טבוחה ה' סיחה לפניו ולמראה עינים למצא הן בעיני המלך, או ג"כ ליחוס פון סבואש רעה בהמונם
 מהם, אבל לבס רע ואוהב חסם. וידוע מאמנם ז"ל, בקש הקב"ה לעשות חזקיה משיח" (סנהדרין
 פ"ד), ע"ש, כלומר ישיעו ומיכה לא להנח דברו בלי חקוה לעשות רושע בלב שומעיהם, שאם אלה היו
 עינים אין לדברי נביאים סיחה כללם האומה גוברת שנים כל כך כמו צימי דוד, וצמי נביאים אלה

נבאו מה שיביא בדור כולו וזכאי כמו שהיה בדעת חזקיהו שיהיה דורו, אבל דורו לא היה ראוי לכך. ובגודל האלילים גם כי עשה סרו ממנה, השאירה אחריהם שאור מצאיש שקלקל כל הכינים וממנה מחצה למוצב בכל לב ובכל נפש כמו שהיה רצון מלכם.

ורוב מקראות ספר מיכה הם קלי ההגנה, אבל בתוכם יבואו מקראות קשים מאד, זהם או מחמת שנפלה איזו משנה בהתחקקה, (בפרם כשהתחילו בימי עזרא להעתיק ספרי קדש בכחש אשורי ועזבו כחש עברי הקדמון (סנהדרין כ"ב). — כמו שקרה למלך בנצח רוחו (ישעיה י"א ס"ז) — שהראוי בעצם דורו, עיין בפירושו שד"ל עליו), או שלא הגיעו עדינו מאורעות שלילהם כיוון הכיזא, או נשחטם בחלינות גבונות בני העם שפחה לא ידענו עיני, או הכיזא היה משמים בכוחה איזו מלה וממלא מקומה על ידי מרסה עמו, באופן שיקשו מקראות אלה לנו. אבל כל אחד ואחד ממי ישראל אם יש לו איזו חכונה לכך, חייב חיוב גמור להעמיק חקירתו במקראות הקשים שבהג"ך, אולי גם לו הוגח מקום להתגדר בו והעלותם יוניא אור, ולא להסתמך בעינים עמומות על קדמוני המפרשים גם כי עניקם היו בדעת הלשון ובהשכל אחרותם, ונמד על כפף ענק רואה להלאה מהענק עמו. ועל זה הסכמי גם אני בפירושי, וגם אם צבאני פירושו חדש לא קלעתי אל נכון, קורא נכון ידינוי לכך זכות, והאל סמוך הנוהן לבוח זכיות, ויודע שלא להקל בכבוד ראשונים כחבתי בראוי, כי שכל ערכי לנגד רוח ערכם ידעתי וידעתי, לרף כנר מהשכתי הוואנה למעשה, בהתיאור לי בכנין בחורתי עונג מעין עוה"כ, שכלעזו הייתי שח חתם כחש וכחש עיניהם רעים שצפרם בימי זקנתי אלה היו בצוברי, והייתי אומר לדברי קבלת שימי הזקנה הם ימים שאין בהם הפך, ללא תלמוד תורת ה' ולתמודת היו שעשועי ונחמוני ונהלתי, כן יהי רצון מלפני אלהי השמים שיביא עוד כל שאר ימי חיי, ושעשועים אלה לא יחדלו ממני מחמת חולשתי או מחלה וינהלתי עד מות. כן יעשה ה'.

נחום

שם זה נקוד פה"ח, א"כ הוא סאר על משקל חנוך, אדם הרגיל לנחם, ואולי ממני סרגל זה קראו לו בשם חמכה נחום, ושם זה נחקיים לו לדורות ואמו מבטן ועלם. וכיזא זה חי בימי חזקיהו מלך יהודה וחזה חזיונו אחר מגפת חיל סנהליב, ויש להכמה שמך עריץ זה הכב לכיזו בנפשה וכלמה אחר כל גאווה ויהפארותו, היה מושב מחשבות שיהא לאסוף אנשי חיל להלחם בירושלים להקים עליה מחמתיו הראשונות והשפך עליה חרון אפו, לולא נהרג ביד בניו. ונחום נבא על בני אשור בכלל בהתנבאותו על ימינו עיר מלכותם שמלכיה הרעו לישראל צבאותם עשרת השננים, וגם על בני יהודה וכרמין הכיזו ועלם, כן בהפגש עריהם הכנורות, כן בהסילם עליהם מה כבד מסגלו (מ"ב י"ח י"ג). — ודברי הכיזא נחקיינו בימי סמלך אסר-חדן-בול (Sardanapal) כשמדדו בו שנים משרי נבאו וקבצו אנשי חיל וזרו על ימינו, ולולא עליה נהר חדקל ובששבו סביל חומותיה לא היה נחמס בידם, והמלך בראותו כי תכרס העיר שרף את ארמונו עליו ועל בניו וברישיו ומת. ויש מיחיים שהיוון נחום היה בימי מנשה אחר שגלגל בדי ערי נבלות מלך אשור ואסורו בהשמים ויניחיהו צבלה כחמסור בספר דברי הימים ב' (ל"ג), וכבאנו לו הלה את פני ה' וישמע חמתו וישכחו ירושלים למלכותו, ויש להמוס שלא הוזכר דבר מכל זה בספר מלכים ב'; ולא גדול חוץ לא בא שום דבר מכל אלה בספר מלכים, וכתבו שכוונתו היה להאדיר ולפאר מלכות יהודה, היה מן הראוי שישחוק מגלות מנשה, אבל לא מחשבותו לה' כהנה על לשנה והפארת.

איך שיביא נראה שחזום הכיזא לא היה דר בארץ ישראל רק באלקוש עיר קאנה סמוכה לנחום, ומשערים שגור הוא שמוך לסיר Moesul הכנייה אלל הרעום מנוה יש כפר קטן שבגלגל ערבי וצרי קוראים לו על-יקוש, וזואו עיר מולדת נחום, ושם מרשים ג"כ קבורתו. צמון ספרו דומה לצמון יער פרי עשר שקדמותו, כן צאכנס לשון חפל על לשון (דבר נחום חדיר גם בישעיה) כן צוירוס, ורבו בו מלוח סכרונם כהחמות (ברכת מים יימי, חיל ים מים, נוב גוני ב' ס', ג' ס' ו"י).

שנראה כי כוונת הכניו היפה לכתוב כי יחסי. יקמים. ז'בגובי פ"ד ירקק ארמס להעלה, וחס כמלא גם במקומות אחרים אבל לא כ"כ בשופע כמו בספר נחום. ולערך קטנת הספר יש לשלול ממנו שלל רב, ין במלח, ין במליטה, ין בחכמים מלחמה בדור הכוא, ואין בכל הספר מונחה לישראל, וחס מביאנו להיות שכתב צימי חזקיה מלך כשר שכתב בסוף ימיו ירמיה ה' הייתה דאסה, והלואי האריך החזקיה ימיו! כי זה הכשרון היה להרגל צניי עמו ופילת מלכות יהודה ביחה מאחרא, ולהפך חחת מתשלת משה הקדימה ביחה, כי ה'רשע נעשה הרגל בעם, ואומץ לב יאשיה (שמה בחזי ימיו) לא הועיל להשיב לב העם אל ה' בלחם. — סוף דבר הכל נשמע כי רבה הטועלת היואלת ממנו.

חבוק

שם חבוק משרש חבק ונכפלה בו קו"ף למ"ד הפעל שהורחבה הקפת הזרועות את לוארי המחובט, ח"כ חבוק הורחבו חבוק וידיד ואהוב כפלים, ולא הוגד לנו שם הכניו ולא שם אביו ולא פיר מולדתו, ולפי הכמתו על זמן נבואה הכניאים הקודמים לו בספרי חרי פשר, שסדרי מלך סדרום בסדר נכון כפי זמן חייו, נכל חבוק בסוף ימי משה או צימי. אמון או בראשית ימי יאשיה, לפי שדברי לפיה המסודרים אחר דבריו היו צימי יאשיה, וגודדי כשדים הכאים בלך יאשיה: לשלול שלל ולכח בו הוכחו לפס ראשונה צימי ויחיקים (מ"ב כ"ד ז'). בעו של יאשיה ואחיו של יהואחז, מ"ב נראה שכבר קודם לכן התחילו להודות בגוי עז ולהב, בעוד ששם בני אשור היה הולך ומרפה ידיו, והכניו חזו כי בהסגרת על בני אשור ובקחתם המלוכה מידם ינחלו מהם שנאחם לישראל והפעל להשעבד בהם, וצייר הסרומחם והשכלהם, ופולו נבוכדנאצר (שאליו רוחו קנניו פעמים שלש בנבוכסר) בראש כנר אודות נבוכדו. צימי חבוק, וגודפס ג"כ אהבתו את היין ואת כל מעשה פגוער, מלבד שכתוב בראש הספר המשא אשר חזה חבוק הנביא, ר"ל שקבל הדברים מאה ה' פרה יודע רועה או אוח מהיחם.

סגנון מליטתו דומה לסגנון שני הכניאים הקודמים לו, אבל יש בכן חיו מליטה רבה הקושי, וצפרם בפלחו. על שניטת, וגם הוא כמו מיכה ונחום מחזיר חיוה. מקראל מס' ושעיה. שאולי היה רב לשפתם, או מכל מקום ידעו בע"פ נבואותיו. ונראה שכתו שספלוה גמא להמלח לזמרה ברבים, ין חייוו בשני הכ"ה הראשונים הגידו ברבים (נגד דעת הח' פיליפסאכס), וכמו שהועילה ירמיה בעבוד מלכים כמה דורות מקודם לחזק לבני ישראל שלא יאמרו אלהינו נכשנו וישעבדו להדבק באלילי מצרים (שנבגור זה שם ה' בני אברהם שאלת במה ארע כי אירשנה, עמ"ש פליס בניאורי לפ' גך גך), ין הועילה לבני ירמיה מקודם שענדום פ"י כשדים והשפלת משעבדיהם אחר ימים ושנים, והקב"ה הקדים להם רפואה למכה, כמו שהקדימה לנו בגלותו זלח הארוכה והמרה, פ"י נבואות חזים לך הימין, ויריעה זלח ביתה לע למבטח ולסעד במשך כמה דורות, באמרו גם לנו אם יתבהמה חבה לו, ור' עקיבא שקק בראותו שועל יולא ממקום בית קדש הקדשים (מכות כ"ד:), שאם נתקיימה כרעה בכל פרטי פרטים מחקיים כמו ין המונה, ופחידות עם ב"ה ין בלי ספק פחידות עם סגולה בכל מכל כל.

צפניה

יחם גמיה הכניו עולה עד דור תמימי, עד חזקיה שלפי הנראה חינו חזקיה מלך יהודה, שח"כ פלח: שכוונה יחם ארס היה אדיר לבנה, היה מוכיף. מלח המלך: להודיע כי עונשו ילח הכניו ולא מנוח. יחם אחר, וכבר היו בישראל אחרים ששם חזקיה (נחמיה ז' כ"א וי"ד יח, דס"א ג' כ"ג), וגם קצרו השנים מהמלך. חזקיה עד יאשיה (שצימו נבא לפניה) לכלול המשע דורות, ורק בדוחק נוכל להיות שמה שנה הספיקו לכולם.

וגראה שלל הספר נבואה אחת היה והאמרה בראשית מלכות יאשיה פרה מלאו צביה ה' ספר פורח משה ושן אל ה' הוא ועמו, ומשלה בישראל ענדום ה' בהרעה, ועמם גם לדקס ומשפט משל

בארץ יהודה. ומה שכחוב (ה' ד') והכרתי מן המקום הזה את שאר הכעל, אינו ר"ל שבזמן חזיון הנביא רוב עבודה הכעל בטלה ורק שאר קיים ממנה, אבל כוונתו אכריתתה עד שלא יאשר ממנה מאומה, ובכך מקרא זה אינו מבטל הכחתי על זמן נבואה ו' אבל מקיימה; וזה טעם כל השדלות וישיבה להכרית פ"א מארץ יהודה, עם כל זה נאשר שזמן ממנה בלב התמימים אחריה, לא נוכל להיחש שנאשרו לה כומרים והקניס ושהאחרו על הנגות לנבא השמים ולא הגיע מה דבר לאזן המלך. א"כ נראה ברור שזמנים נבא בראשית ימי יאשיה, וזה לא יחדי.

סגנון נבואה זמנים דומה לסגנון ירמיה כי קדם לו זמן מועט, ואין בה מליצות חדשות, וע"כ מקראות קשי בהבנה אין בה, וגם דעותיה אין חדשות, וכן הן בני ישעיה ויהר נביאי דורו, ומה נלמד כי הדעות בהנה הלכו ועשו פרי. והנה מלבד עשרת השבטים שגלו בלב, גלו כבר גם מבני יהודה פ"א ארם ואשור וכמה מלחמות שקדמו ליאשיה (דה"ב כ"ח ה' וי"א) עד שיצדק להנבא קיבוץ נדחי ישראל, וזכות הקדש הממוססם בהם חזו נביאי הדורות ש"א לאושר העולם והנלחמו ר"ל פ"א הדול במלחמות והתפשוט דעת אחדות ה' בכל העולם. וכמו שאדם אינו לומד חורה אלא ממקום שלבו הפך (פ"א י"ט). כן דבר ה' לנביאים היה לפי חזיון לבם הישר והנכון מעצמו, וע"י דבר ה' נחזקו יותר בדעתם והרבינו נפשו בדברים בו לרבים, ודבריהם נכנסו בלב שומעיהם ועשו בהם דומם. פחה בימינו אלה כל איש שכל יבין שגלגלמות נעמי החברה הרעים והנלחמים אין לך ארוכה טובה מזו, מחדול המלחמות וחדול ג"כ שינוי כלשון והדה המפריד ב"א איש מאחיו. וזה אמנם למראה עינינו הדבר ירחיקהק, אבל לפעמים יארע דבר עיקרי המקרב רחוקות פחאום, וגם אם אגחמו (בפרט סוקנים כמזוי) לא נראה בעינינו נאולה ישראל, שתפק לחזותה בעיני שלנו, ולאדון הנביאים הראה את כל הארץ עד כיום האחרון, אל מקרי היום אלא היום האחרון (ש"י ז"ל סוף פ' חלפת הכרכה).

חגי

יש להניח שניבא זה נחנבא נבואות אחרות מבלעדי הארבע שהגיעו עדינו (סי' א' א', ב' א', ב' א', ב' א', וסרם שלהו ה' לדבר נבא הוא מעצמו לבני עמו להעיר רוחם לבנין הכיה שזה שנים חדלו ממנו מחמת המליק, ואולי לא נכתבו ב"א דברי ה' אליו ודברי חגי מעצמו כוונתו בקרן זיית, אבל היה נדע לרבים כנביא, כלומר כמדבר בפומבי שכן נקרא בשם זה חדיר, וע"כ יש להניח שאדם אחר (אולי עזרא) נבא סברו ולא הוא, או לכל הפחות הוסיף מלת הנביא אחר שמו.

וכבוד חגי במקומו מונח גם כי מליצת אמריו זרה ונעדרת דמיונות וזיורים שריים ב"א אחרים מיוחדים, וגם אלה מדברי יתר הנביאים לוקחו, ודברים כפולים ומכופלים בהם בלי חופלת, כי הלא כרטיב בני דורו לבנין הכיה, ולולא היה חשוב בעיניהם לא היו נמיים אין לדבריו, וכדאי זה לכבוד ולהזכיר שמו לטוב לדור דור.

זכריה

סגנון מליצת ספר נביא זה אינו שוח בכל י"ד פרקיו, ויש לחלקו לשלשה חלקים: מס' א' עד סי' פ' דומה לסגנון ספר חגי, ואע"פ שמליצת סוף סי' ז' וסי' ח' כולו דומה למליצת ירמיה, מ"מ לפי דעתי אין כ"כ הפרש בינו ובין הקודמים לו, כמו בין אלה ובין מליצת סי' ט' עד סוף הספר ובפרט עד סי' י"ב, שמליצתו נראית לי דומה למליצת ספר עמוס, ומסי' י"ב ואילך ר"ל דומה למליצת ספר יחזקאל. והלש נבואות נעדרות יש בשלשה החלקים הנ"ל: הראשונה בודאי בראשית ימי בית שני נאמרה, כי מחזקה היה לב השנים מן הגולה לנטות ביהמ"ק כמו נבואת חגי, ונבואת שיהס הכזכרה בעזרא ראש סי' ה'; וישמה מדברים על דמק עיר וזה במלכות ארם שנחמקה סימה עד אחרוני מלכי עשרת השנים, מ"א ב"ד בימי אחשב (מלכים א' כ') עד ימי פקח בן רמליכו שפאחריו לא מלך על ישראל כ"א כושע בן אלה.

ובימי פקח עלה חגלה פלאחר ולכדה והגלה וישניה (מ"ב ס"ז ס'), ובימי שוב הגולים לירושלים משועבדים
 היכה לפסח ומדי ופין בידה להניק לישראל, וגם יחד הערים כבכורות בסי' ס', נזר ואשקלון ועקרון.
 ועזה, לא מלאנו שהרעו להם, רק כחזן מן הכלל מלאנו האשדודים קושרים פס סגבלס לבוא ללחם
 בירושלים, וכבר ישעיה בספרו סי' י"ד ל', וירמיה בספרו סי' מ"ז, ויחזקאל בספרו סי' כ"ט ס', נבוא
 אבדן פלגשים ע"י נבוכדנאצר, ונלי ספק נחמיהם נבואהם. א"כ מסכים אפי פס המימים פראשית ספר
 זה עד סי' ס' נכתב באחרית ימי הגבואה, בראשית ימי בית שני, על ידי זכריה בן ברכיה בן עדו החבר
 גם בעורא כ"ל, ושם חכר כבן עדו לכד, וזה מחזיק דעתו, שכן עדו, ר"ל מלאכיו של עדו הנביא שחיה
 בימי רחבעם ובימי אביה בנו (דק"ב י"ב ס"ו, י"ג כ"ב); ויהיה הספר או לכל היותר חלק שני שבו
 (מסי' ס' עד סי' י"ב) נכתב ע"י נביא אחר, אולי ע"י זכריה בן יהוידע ככהן שרוח אלהים לבשה אותו
 (דק"ב כ"ד כ') וטפל יסע על זמן זה שאני מיחס לו, זמן אחוה בין יהודה וישראל (זכריה י"א י"ד),
 כשהחבר יבוא עם אחיז ועם אחיה למלחמה על רמוס גלעד ועל מואב (מ"א כ"ב, מ"ב ג'),
 ויותר שלום זה בימי אמהיה (שם י"ד ח'); והחלק השלישי (מסי' י"ב עד סוף הספר) נוכל להניח שנכתב
 גם הוא קודם החברן וניחשונו אל זכריהו בן יהוידע, או בראשית ימי בית שני ויחשבו לזכריהו בן עדו,
 יצגנו מליעותיו וחזון עניו (פד"מ עין נביאי השקר המתנבאים לפס (סי' י"ג) של נודע מזה אחר
 החורבן) מיס דעמי להנחה הראשונה, בעוד ששם דורד הכתוב בו כמה פעמים מלא י"ד כמו בספרי
 הגולה (עזרא ונחמיה ודברי הימים) מסע דעמי להנחה השניה. ויותר יש להוכיח מפני הגבואה מהם
 שיש להוכיח ממליעותיה, כי כלל מליצת ספר עזרא ונחמיה אינה מדוייקת, ועם כל זה כנחנו לבס עליה
 הולילו מפייה לאון לא (עזרא ס'), נחמיה א'), וגם סגנון דיבור כל אדם פי שיהיה אינו שזה סמיד בכל
 עתות חייו, ויש דובר לחם בזקמו יותר מנבחרותיו, ויש לספק. אם כן אם נניח ששני נבואותיו
 האחרונות אחר זכריהו בסוף ימיו לא נכתבו אלא מליצתו נמיס ונשגב ממליצתו נבואתו הראשונה, וגם
 צבא כמו שהעירתי יש לאון לא בסוף סי' ז' וסי' ח' כולו, א"כ המליצת היא רק חצי ראיה.

ובנבואה הראשונה יש מראות רבות, אבל אינן כ"כ מדוייקות עד שנוכל להבין בנקלה כל פרט
 מפרטיהן וליהסס אחד אחד, ומראה הראשונה בסג"ך היא מראה מיכיהו בן ימלה (מ"א כ"ב) והיא לחם
 הלאון ונעשה מאד, ואחריה מראש ישעיה (בספרו סי' ו') וגם היא יפה ומסודרת, אחריה מראש יחזקאל
 (בספרו סי' א' וסי' ח' עד י"א), ועיין (תגינה י"ג) שהערכה הראשונה שנהן למראש ישעיה, והמשפט שנשפט
 שם על שטיקן, ואחריה לפי סדר השמים תבאנה מראש דמאל (בספרו סי' ז' וחי'), ואחרות שכתבן
 אלה של זכריה בחלק הראשון מספרו. ויותר הספר אין עוד מראות כ"א משלים וחזיונות, והספר בין
 מראה וחזון הוא הפרט וגדר שרש, שמאחר שקבלו בלש"ק שש חוזה נהנו לו כוראם ראות בעיני השכל
 בלבד, בעוד שהיהו לשרש ראה כוראם חש גשמי, ורק לפעמים דרך השאלה חש שכלי, וכן במראות
 הגבואה, הנביא רואה הדברים ממע בעיניו ומבין סודם, ונחזיונות, ב"פירות רוח הקדש עליו, הוא ממשיך
 החקירה עד שכן הדברים ומבין עלותם ועלוליהם, ומתנבא שלום לעקב כשרון המשעים, ונחם רשם
 כעלול לרשעה, ומסובב לארצות יושר עלול לנרות, והגלה מאלה עלול להבוס, ומתנבא שונאי ישראל
 מופרות, ומים חיים (אין מים אלא מורה) יולאים מירושלים להשקות כל בגוים. ק יסיה במהרה בימינו,
 ידלו פירט וישמח לבנו.

ובחלק האחרון של ספר זכריה יש רמז למאורעות שחלו היו ונבראו ונבואים היו בספרי דברי
 הימים למלכי יהודה ולמלכי ישראל שבדו ממנו, או בימי הנביא בדרך פסח היה קרוב לכרתי שיהיו,
 וגם אם כל כנחמותיו לא נחמיהו, אין להוציא מזה כי מלכו בדתן ח"י, או לאיכות מזה שכל נבואתו
 למעמד לבוא. ועיין בניאור שד"ל על סי' ס"ז של ספר ישעיה, שכוונה שש"פ שעיין בגבואה גם הוא
 למעמד, עיקר דבריו הוא לנבי דורו, וכלל ביד שמים חזן מיראם שמים, ולא בני דור זכריה סו
 ידלם אם כ' כראי, כנחמותיו היו מסקיימות בימייהם, דוגמת מה שאמרנו בס' ז"ל (ברכות ד'), כתיב
 עכבה אפי עמך וגו' וכתוב וירא יעקב מאד, סבר שמה יגרום החמ"ל. וכל כנחמות כ' קן על המלי,
 לא ק גילי עמידום כמו נבירים בין כנחמיהו שאלה כן למעלה מכל סגלי. וגם אם שזה נביא לא היה

מאנחה על מצבורה האמת על השקר באחרית הימים, הישרים בלתיים היו צמוחים שק יסיה כי חותכר של הקב"ה אמת.

מלאכי

זה אחרון שבנביאים דבריו מעשים וקצרי לשון אבל שבבים פחמת עינים ונשימים מזד מליצתם המובנה לקוראם בהשקפה ראשונה (הוא מכללם מקרא אחד, סי' ב' ע"ו, הכתוב וחחוס ואומר דרשני). ואילו היינו בעלי מלאכה הניזר ובלטו לתת חמונה לנביא זה, היינו מאיירים בעל חמונה שבגדה דהמונה שבינו נותנים למשה ושמואל וישעיה.

והפרו גם כי קמן, יוכל להחלק לשלשה חלקים. מסי' א' עד סי' ב' מ' ועד בכלל מבוא וחלק ראשון. ומוכיח הכהנים כי מהללים עבודתם למצוא חן בעיני העון העם, ומעיד בכם כי מלבד עונשי האל גם תקוהם הכוזב, שכן יהיה המיד שהתבקש חן עמימו ולהגיע לזה יהיוף לו, יתבזה בעיניו. מסי' ב' י"ד עד י"ז בו ולא עד בכלל חלקו השני, ומוכיח לבני עמו יושביהם עם נשים ונכריות, ומאיר להם פשעם משני פנים, מהתקלה העולמה מזהה לאומת כולה, ומבגידתם באמת בריחס ברוספס עליה נשים ונכריות, וגם כי אף הוא אינו רואה פדופה אחרת לעונם זולתי לגרש נשיהם הנכריות (כמו שהכריחם עזרה) דהם לבו שהדבר שאלי, וכדי שלא לבוא לידי מדה זו יועץ לבנותי הדבק מהחלה בנשים ונכריות. ובחלקו השלישי (מסי' ב' י"ז עד סי' ב' כ"א ועד בכלל) הוא מפיל ארצה דברי האומרים אין דין ואין דין, ומאנחה עונש רע ומר לרשעים ואמר כוב לנדיקים, ומסיים ספרו הנחמד בשונו אל לב שומעיו לזכור כלומר לכבד כל אצרת משה, תקיח (שבין אדם למקוה) ומשפטיה (שבין אדם לחבירו), ובראותו שהנבואה פוסקה בו, כי אולי לא היו עוד בחוריו חמד ציטראל שיקרבו אל הניבוי כמו בני הנביאים במומי שמואל ואליהו האטום מתחנכים לנבואה עד שהיו ראויים למשא דבר מלאה ה', מבקיה הוא שהנבואה החדש שנית ועוריה פגשר, ודברי החוים יוצג עוד באחרים הימים.

וחגי וזכריה נבאו בימי דריות. ונראה שמלאכי נבא בימי ארתחשסתא קודם ביאת עזרא לירושלים. ולפי מרגום יונתן הוא מלאכי הוא עזרא, ואם קבלה נקבל, ואם סברא יש להקשות הרבה, הן מהמת המליצה, הן מהמת אומץ הלב שגדל הרבה בעזרא במלאכי, חיה פעל ועשה חיה דבר וכוונת, הן שלא בא בשקר עזרא. שום זכר מפשע הכהנים בהקריבם זבחים בעלי מומים על גבי המזבח, בעוד שמלאכי מוכיחם על זה מוכחה נפרדם, הן מזד שאם היה עזרא נביא היה קוראו באחר זה ולא בהאר כושר הפתוח מנביא.

עתה באת נעזר האל יי"ש לאחרון שבנביאים שבטוף דבריו מזכיר ראשון שבכם (זכרו מורת משע ענדי), ובכן הנבואות סופן ועופן במהלחן, ובעונל זה טובב סלך הרוח (רוח הנבואה) ועל פניביותו שב הרוח. ולאו כללות בני אדם או אחד מהישים בפרסות יואילו להניד מה תועלת יאהם להם. מקריאה דברי הנביאים ומה הגאיה ממליצות ומרוח ה' מהטסתה בכם, לא יספיקו לזה שנים ודורות. יתעך עם אלטי ישראל המשים דבריו בניהם ובל ידו כסם לנמוע שמים וליסוד ארץ וללמך לזון פשי פסק.

מדיאכמי בהרש שבבם שנת תרופה.

משה יצחק בכ"ר שמואל אשכנזי ס"מ.